

MAGDALENOS KARČIAUSKIENĖS PEDAGOGINIŲ IDĖJŲ AKTUALUMAS KINTANČIAI MOKYKLAI

Istorinių ištakų paieška – kertinis Magdalenos Karčiauskienės pedagogikos principas

Stasė Valatkienė

Docentė socialinių mokslų (edukologijos)
daktarė
Erfurto g. 12–15, LT-04116 Vilnius
Tel. (8 5) 2 44 76 91

Šiame straipsnyje lyginamosios analizės metodu siekiama atskleisti profesorės Magdalenos Karčiauskienės požiūrį į pedagoginių reiškinių vertinimą istoriniu aspektu. Taip pat norima pristatyti mokslininkės istorinių ištakų paieškų sampratą ir pagrįsti istorinio perimamumo principo taikymo svarbą šiuolaikinei Lietuvos mokyklai ir pedagogikos mokslo teorijai.

Pagrindiniai žodžiai: istorinės ištakos, klasikinė pedagogika, naujosios pedagoginės srovės, lyginamasis aspektas, istorinis perimamumo principas, kompleksinis mokymas.

Įvadas

Profesorė Magdalena Karčiauskienė daugelį metų įtemptai ir kruopščiai dirbo ir tebedirba prie švietimo istorijos sukauptų lobių. Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijai paskirta daug mokslinių darbų, apgintos dvi disertacijos, sukaupta gausybė archyvinės medžiagos. Visi mokslininkės darbai turi išliekamąją vertę. Ne veltui Helvecijus yra sakęs, kad, norint nustebinti, pakanka vienos minutės, o norint padaryti stebinantį daiktą, reikia daugelio metų.

Skverbiantis gilyn į mokslininkės kūrybinių minčių, idėjų gelmes, aiškėja, jog jai rūpi ne tik Lietuvos švietimo raidos klau-

simai. Tyrėją taip pat jaudina mokyklos ir pedagoginės minties raidos tendencijos pasaulio kontekste. Gerai išmanydama klasikinę pedagogiką ir XX a. pradžios naujas pedagogines sroves, kad ir kokį klausimą nagrinėtų, ieško jo istorinių ištakų, jas analizuoja įvairiais aspektais – teoriniu, visuomeniniu, socialiniu, ekonominiu ir kt. Antra vertus, Profesorė nepriešpriešina klasikinės (herbartinės) pedagogikos ir naujųjų pedagoginių srovių vienu kitoms, bet pasisako prieš jų kraštutinumus ir pabrėžia jų sintezę.

Be to, pedagogikos istorijos išmnymas leidžia tyrėjai ieškoti istorinių ištakų nagrinėjant ir šių dienų švietimo proble-

mas. Autorės darbai byloja, kad jokios problemos negalima spręsti siaurai, – kažką pernelyg joje sureikšminant, o kažką nepakankamai įvertinant. Todėl kiekvieną pedagoginį reiškinį skatinama vertinti visapusiškai: įvairiais aspektais, ieškant jo istorinių ištakų, sąsajų su kitais reiškiniais, taip pat parodant reiškinio raidą ir atskleidžiant jo esmę. Tad galima sakyti, kad istorinių ištakų paieška, arba istoriškumo principas, yra kertinis atramos taškas visuose M. Karčiauskienės moksliniuose darbuose.

Atsižvelgus į tai, **tyrimo objektu** pasirinkta Profesorės M. Karčiauskienės istorinių ištakų paieškos Lietuvos ir pasaulio mokyklos bei pedagoginės minties raidos tendencijų kontekste analizė.

Tyrimo uždaviniai

1. Atskleisti M. Karčiauskienės istorinių ištakų paieškas ir jų ryšį su mokyklų ir pedagoginės minties raida.
2. Apibūdinti autorės požiūrį į klasiikinę pedagogiką ir naująsias pedagogines sroves bei į jų tarpusavio sąveiką.
3. Išryškinti požiūrį į Lietuvos pedagogų kūrybinius ieškojimus ir užsienio pedagogikos įtaką kuriant ir tobulinant tarpukario Lietuvos mokyklą.

Tyrimo metodai

Mokslinės literatūros šaltinių, M. Karčiauskienės mokslinių darbų istorinė ir lyginamoji analizė, interpretavimas ir vertinimas.

Tyrimo rezultatai

Būtina pažymėti, kad istorinių ištakų mokslinės ieškoma tiek nagrinėjant atskirų

istorinių laikotarpių švietimo klausimus, tiek atskirų pedagogų teorijas. Verta pažymėti, kad Profesorė, analizuodama Stasio Šalkauskio didaktines pažiūras, atskleidžia, jog jo „didaktiniuose samprotavimuose stiprios pastangos derinti herbartinę pedagogiką su XIX a. pabaigos–XX a. pr. „aktyviosios mokyklos“ teorija, kuri ypač ryški buvo Vokietijoje“ (1991, p. 62). O kalbėdama apie Vydūną kaip pedagogą, atskleidžia didelę tiek J. H. Pestalocio idėjų, tiek kai kurių naujųjų srovių įtaką jo filosofinei pedagogikai. Autorė pažymi, kad 1898 m. Tilžėje Vydūno iniciatyva išleistas pedagoginio romano „Lynhartas ir Gertrūda“ laisvas sutrumpintas vertimas.

Pedagoginių ieškojimų vertinimą istoriniu lyginamuoju aspektu, jų sąsajų paiešką puikiai iliustruoja kad ir ši gili M. Karčiauskienės mintis: „dvasingo pilnutinio (integruoto) ugdymo sistema, pedagogo sugebėjimas skatinti ugdymą iš vidaus, ko pavyzdį parodė dar Sokratas, ko mokė žmoniją Pestalocis, ir apie ką kalbėjo Maceina, turėtų paskatinti labai pagalvoti priimant naujas pedagogines kryptis, atkuriant ir tobulinant švietimą Lietuvoje“ (1996, p. 170).

Mokslininkė pažymi, jog, atgavus spaudą, Lietuvos pedagogai (A. Jakučionis, K. Skabeika, J. Vokietaitis, T. Žilinskas ir kt.) gyvai svarstė teorinius ir praktinius pradinio švietimo tobulinimo klausimus veikiami klasikinės ir naujosios pedagogikos. Autorė savo darbuose pristato ir pirmuosius lyginamojo pobūdžio leidinius Lietuvoje – Alfos (Puidos) „Mokykla ir jos uždaviniai“ (1906), J. Gabrio „Jaunuomenės švietimas kitur ir pas mus“ (1906). Pažymima, kad kuriant mokyklą tarpukario Lietuvoje, aktyviai studijuota užsienio, ypač tokių kraštų kaip Skandinavijos šalys, Vokietija, Šveicarija ir kt., pedagoginė

patirtis. Profesorė mini ir atskirus pedagogus, kaip antai O. Zeinigas, H. Litcas, M. Montessori, A. Ferjeras, A. Pabstas, Ed. Oertli, V. Uošburnas, A. Lajus ir kt., kurių idėjos veikė Lietuvos švietimą. O pakviestas Helsinkio universiteto profesorius A. Niemis pasiūlė gaires, kuria linkme kurti Lietuvos mokyklą. Daroma išvada, jog intensyviai buvo ieškomas Lietuvos mokyklos modelis. Analizuodama A. Maceinos pedagoginę teoriją, pabrėžia, kad filosofą ypač jaudino, kuria kryptimi pasuks reformuojama Lietuvos mokykla ir kaip tautinis auklėjimas susipins su naujomis pedagoginėmis idėjomis, – kai kurias jų Maceina vertino gana kritiškai.

Kadangi kuriama Lietuvos mokykla nebuvo izoliuota nuo užsienio mokyklos patirties, M. Karčiauskienė, analizuodama pradinio mokymo patirtį Lietuvoje 1918–1940 m., ieško būtent „aktyviosios mokyklos“ idėjų atspindžio pedagogų praktinėje veikloje ir teoriniuose ieškojimuose. Pažymi, kad J. Vabalas-Gudaitis skaito studentams kursą „Naujosios pedagoginės kryptys“. Kita vertus, taip pat nurodoma, kad daugelis Lietuvos pedagogų su naujosiomis srovėmis buvo susipažinę paviršutiniškai, giliau neįžvelgė jų esmės, painiojo kai kurias sąvokas – „darbo mokykla“, „naujoji mokykla“ ir kt. Vis dėlto dauguma Lietuvos pedagogų buvo pakankamai giliai išstudijavę naująją pedagogiką – tai J. Vabalas-Gudaitis, J. Laužikas, M. Mačernis, A. Busilas, J. Murka, A. Vireliūnas, A. Vokietaitis, S. Brašiškis ir kt. Mokslininkė ypač pabrėžia M. Mačernio darbo „Veiklos mokyklos didaktika“ svarbą. Pažymima, kad Mačernis veiklos mokyklą nagrinėja istoriniu požiūriu, ieško istorinių ištakų, – pradeda J. A. Komenskiu, Ž. Ž. Ruso, J. H. Pestalociu, pagrindinį dė-

mesį skiria H. Gaudigui ir jo „laisvo protinio darbo“ mokyklai.

Reikia pasakyti, kad M. Karčiauskienė, analizuodama Lietuvos pedagogų patirtį, jų teorinius svarstymus, ieško jų sąlyčio taškų tiek su klasikine, tiek su naująja pedagogika. Labiausiai vertinamo klasiko Pestalocio teorija beveik ištiesai nagrinėjama lyginamuoju aspektu, ryškinant tiek jo paties, tiek jo sekėjų idėjų atspindį kitų pedagogų ieškojimuose. Mokslininkė pažymi, jog Pestalocio mokymo psichologizavimo idėjas išplėtojo J. F. Herbartas, A. Dystervegas, jomis rėmėsi ir naujosios pedagogikos atstovas Dž. Diuji ir kt., o Lietuvoje – J. Adomaitis-Šernas, K. Puida, S. Čiurlionienė, A. Jakučionis, J. Laužikas, J. Vabalas-Gudaitis ir kt.

Aptardama pradinio skaitymo problema, autorė išeities pozicijų ieško „aktyviojoje mokykloje“, ypač A. Lajaus eksperimentinėje didaktikoje, jo „veiksmo“ pedagogikoje. Lajus reikalavo, kad skaitomi tekstai būtų aukšto meninio lygio, o mokymo vaizdumas apimtų visus pojūčius, skatintų vaiką veikti, kurti, ugdytų vaizduotę, konkretintų skaitomą tekstą. Pažymima, kad J. Murkos „Metodikos etiudai“ (1919) iš dalies atitiko tuos reikalavimus. Atkreipiamas dėmesys, kad Murka, sekdamas Pestalociu, teigia, jog vaiką reikia mokyti pagal jo sielą. Savo tyrimais mokslininkė taip pat atskleidžia, kad J. Geniušui didelį poveikį darė JAV progresyvistai (St. Holas, Dž. Diuji ir kt.). Geniušas, kaip ir St. Holas, kalba apie vaikų dramatinę instinktą. Todėl dramatinimą ir inscenizavimą pedagogas siūlo taikyti, mokant gimtosios kalbos ir istorijos. Vaikas dramindamas iš naujo permąsto, išgyvena ir veiksmu išreiškia visa, ką girdėjo ir skaitė. Kita vertus, dramainimas atskleidžia vaikams kitų žmonių sielos išgyvenimus.

Analizuodama Lietuvos pedagogų patirtį ir teorinius ieškojimus, autorė atskleidžia daugelio jų idėjų sąsajas su naująja pedagogika. Pažymima, kad A. Busilo samprotavimuose, ypač jo mokymo proceso sampratoje, kuri traktuojama pagal A. Lajaus reakcijų schemą, aiški naujųjų srovių įtaka. Pabrėžiama, jog ir M. Vasiliauskas kompleksinio mokymo sistemą išveda iš „darbo mokyklos“. Lietuvos pedagogai (M. Vasiliauskas, A. Busilas, A. Jakučionis, A. Vokietaitis, A. Vireliūnas, M. Mačernis ir kt.) pritaria naujosios pedagogikos atstovams, kad mokantis atskiro komplekso temų, svarbiausia yra nagrinėti aplinką.

Analizuodama kompleksinio mokymo klausimus daugelio dalykų istorines ištakas, tyrėja sieja su Pestalocio vardu. Jos tvirtinimu, aplinkos pažinimo, kraštotyros dalykų mokymo teorijos pradus pateikė būtent šveicarų pedagogas. Naujosios srovės, toliau plėtodamos šį klausimą, pateikė įvairių jo traktuočių. Viena vertus, aplinkos pažinimas – viso pradinio mokymo pagrindas. Kita vertus, tai nėra savarankiškas dalykas. Dar vienas aiškinimas: aplinkos pažinimas – tai svarbiausias dalykas, apie kurį koncentruojasi visi kiti dalykai. Spręsdami kompleksinio kraštotyrimo mokymo klausimus, Lietuvos pedagogai (St. Matijošaitis-Esmaitis, A. Jakučionis, A. Vireliūnas, M. Vasiliauskas, P. Papečkys, M. Mačernis ir kt.) vadovavosi ne tik naująja pedagogika, bet ir savo patirtimi, ir pedagogikos klasika, daro išvadą autorė. Įdomu pažymėti – mokslininkė atseka, jog Mačernis kai kurias aplinkos ir tėvynės pažinimo problemas grindžia teiginiais, kuriuose dominuoja herbartininkų ir A. Lajaus pedagoginės idėjos.

Lyginamosios analizės metodą taip pat

atspindi gilūs, teoriškai pagrįsti Profesorės pamąstymai, pasiūlymai bei patarimai, kaip reformuoti Lietuvos mokyklą, atkūrus nepriklausomybę. Autorė pabrėžia, kad, įgyvendinant tautinės mokyklos koncepciją, reikėtų „atgaivinti pradinėje mokykloje kompleksinio mokymo pradus, daugiau kaip šimtą metų aktyviai propaguojamus Vakarų Europoje ir kitur, bandytus įgyvendinti nepriklausomos Lietuvos mokykloje“ (1990, p. 3). Tačiau kartu patariama kūrybiškai naudotis užsienio ir tarpukario Lietuvos mokyklos patirtimi. Pasisakoma prieš aklą kitų kraštų patirties kopijavimą, tiesioginių jų mokyklų modelio perėmimą.

Apibendrinant verta pabrėžti, kad Profesorės mokslinis pedagoginis žvilgsnis ir platus, ir gilus. Mokslininkei rūpi ne tik praeities mokykla ir pedagogikos mokslas. Ji sielojasi dėl dabarties ir ateities mokyklos. Jai ypač rūpi vaiko sielos, širdies virpesiai ne tik praeities mokykloje, bet ir dabarties, ir ateities. Tad ir sveikindami *Gerbiamą Profesorę Magdalena Karčiauskiene garbingo jubiliejaus proga, linkime stiprios sveikatos, kūrybinės minties ir geriausios sėkmės visur ir visada.*

Išvados

M. Karčiauskienės moksliniai pedagoginiai tyrimai susiję ne tik su Lietuvos švietimo raidos problemomis, bet ir su pasaulio mokyklos ir pedagoginės minties istorinio vystymosi tendencijomis.

Puikiai išmanydama klasikinę pedagogiką ir XX a. pradžios naująsias pedagogines sroves, tyrėja jų nepriešpriešina vienu kitoms, o tik pasisako prieš jų kraštutinumus, pabrėždama jų sintezės svarbą.

Kiekvienas pedagogikos klausimas nagrinėjamas istoriniu lyginamuoju aspektu,

atskleidžiant jo esmę, istorines ištakas, jų sąsajas, kartu pabrėžiant istorinio perimamumo principo svarbą šiuolaikinei mokyklai ir pedagogikos mokslui.

Vertinant Lietuvos pedagogų teorines ir praktines paieškas kuriant ir tobulinant tarpukario Lietuvos mokyklą, atskleidžiama daug sąlyčio taškų tiek su klasikine pedagogika (Pestalocis, Herbartas, Dystervegas ir kt.), tiek su naująja (Lajus, Gaudigas, Litcas, Montessori ir kt.).

LITERATŪRA

Karčiauskienė M. Kraštotyros dalykai ir kompleksinio mokymo problema Lietuvos respublikos mokykloje 1918–1940 m. // Pradinio mokymo patirtis Lietuvoje (1918–1940). Kaunas: Šviesa, 1990.

Karčiauskienė M. Stasio Šalkauskio didaktinės pažiūros // Acta paedagogica Vilnensia. 1991, t. 1.

Karčiauskienė M. J. H. Pestalocio veikla ir pedagoginės idėjos (1746–1827) // J. H. Pestalocis. Pedagoginiai raštai. Kaunas: Šviesa, 1989.

Karčiauskienė M. Pradinio skaitymo patirtis Lietuvoje XX a. Vilnius: ŠMM leidybos centras, 1997.

Pabrėžiant istorinio perimamumo principo svarbą, daroma Lietuvos pedagogikai labai svarbi išvada – Lietuvos pedagogai (A. Jakučionis, M. Mačernis, A. Vireliūnas, M. Vasiliauskas, P. Papečkys ir kt.), sprendami kompleksinio – kraštotyrinio mokymo klausimus, vadovavosi ne tik naująja pedagogika, pedagogikos klasika, bet ir savo kūrybine patirtimi bei teoriniais ieškojimais.

Karčiauskienė M. Juozas Geniušas, jo veikla ir pedagoginės idėjos // J. Geniušas. Rinktiniai pedagoginiai raštai. Kaunas: Šviesa, 1968.

Karčiauskienė M. Antanas Maceina apie ugdymo esmę ir naujas jo kryptis // Acta paedagogica Vilnensia. 1993, t. 3.

Karčiauskienė M. Vilhelmo Storostos Vydūno (1868–1953) gyvenimas ir kultūrinė pedagoginė veikla // Edukologinis Vydūno palikimas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1994.

SEARCHES OF HISTORICAL SOURCES – PRIMARY PRINCIPLE OF MAGDALENA KARČIAUSKIENĖ PEDAGOGY

Stasė Valatkienė

S u m m a r y

The purpose of this article was to disclose the views of professor Magdalena Karčiauskienė as well as evaluation of her pedagogical phenomenon from the historical comparative point of view. The scientist's conception of searches of historical sources is presented and the importance of historical continuity principle for modern Lithuanian school and pedagogical science is grounded. The professor M. Karčiauskienė's scientific pedagogic research is related not only with the development of Lithuanian system of education but also with the trends of the world school and the development of pedagogical thought. With a deep insight into classical pedagogy

and new pedagogical trends of the 20th century the researcher does not counterpoise them, but expresses her opinion against their extremities, accentuating the importance of their synthesis. Each pedagogical issue is investigated from the historical perspective, revealing their essence, historical origin, highlighting the importance of the principle of historical continuity for the contemporary school and the science of education.

Keywords: historical sources, classical pedagogy, new pedagogical trends, comparative aspect, the principle of historical continuity, integrated education

Įteikta: 2009 07 07

Priimta: 2009 10 15